УДК 339.137; 338. 518

К. Л. Лучишина,
аспірант, ДУ "Інститут економіки та прогнозування" НАН України

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано загальні принципи та положення найбільш розповсюджених систем управління якістю на основі міжнародних стандартів, які рекомендовано впроваджувати аграрними підприємствами. Визначено необхідність та переваги впровадження інтегрованої системи управління як інструменту виробництва якісної аграрної продукції.

In article the general principles and positions of the most widespread control systems by quality on the basis of the international standards which are recommended to introduce the agrarian enterprises are analysed. Necessity and advantages of introduction of the integrated control system as tool of manufacturing of qualitative agrarian production is specified.

Ключові слова: система якості, екологічний менеджмент, безпека харчової продукції, безпека постачань, безпека персоналу, соціальна відповідальність, управління якістю, інтегрована система.

Key words: quality system, ecological management, safety of food production, safety of deliveries, safety of the personnel, social responsibility, the quality management, the integrated system.

ВСТУП

Загострення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках внаслідок вступу України до СОТ спонукає вітчизняні аграрні підприємства виробляти продукцію високої якості за міжнародними стандартами. Досягти цього можна за рахунок впровадження досвіду міжнародних компаній з урахуванням національних особливостей. Ми вважаємо, що особливість в Україні полягає в тому, що ця проблема має не суто технічний, а більше організаційний, управлінський та психологічний характер.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням даної роботи є розкриття сутності систем менеджменту якості на основі міжнародних стандартів та доведення доцільності впровадження інтегрованої системи управління якістю вітчизняними аграрними підприємствами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Останніми роками питання якості та безпечності продукції активно дискутуються у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: Р.В. Бичківського, В.І. Карсекіна, Д.Ф. Крисанова, В.О. Мозолюка, Х.З. Махмудова, В.С. Сергунова, Н.В. Жирова, О.М. Царенко, М.І. Шаповала. Водночас у даній сфері залишається багато відкритих питань щодо способів, механізмів та інструментів досягнення виробництва якісної продукції на підприємстві.

РЕЗУЛЬТАТИ

На європейському ринку якісною вважається така продукція, виробництво якої здійснювалося у відповідності до певних стандартів. Практика передових європейських підприємств підтверджує значні переваги створення і впровадження відповідних систем менеджменту, загальні вимоги до таких систем визначені, як

Таблиця 1. Принципи стандартів серії ISO 9000

№ п/п	Принцип	Сутність
1.	Орієнтація на споживача	Підприємство залежить від споживачів, їх поточних та майбутніх потреб, вимог, очікувань
2.	Лідерство керівництва	Керівництво забезпечує єдність цілі та напрямів діяльності
3.	Залучення працівників	Використання здібностей працівників всіх рівнів дає можливість підприємству досягати поставлених цілей
4.	Процесний підхід	Бажаний результат досягається ефективніше, коли діяльністю і відповідними ресурсами управляють як процесом
5.	Системний підхід до менеджменту	Дослідження управління як складної цілісної системи взаємозв'язаних процесів
6.	Постійне поліпшення	Постійне покращення діяльності організації в цілому слід розглядати як її незмінну ціль
7.	Прийняття рішень на основі фактів	Ефективні рішення базуються на аналізі даних та інформації
8.	Взаємовигідні відносини з постачальниками	Підприємство та існуючі постачальники взаємопов'язані, відносини взаємної вигоди підвищують здатність обох сторін створювати цінності

Джерело: побудовано на основі [1].

правило, міжнародними стандартами: система якості — ISO серій 9000; система екологічного менеджменту на підприємстві — ISO 14000; система менеджменту безпеки харчової продукції — ISO 22000:2005 (HACCP); система управління безпекою в ланцюгу постачань — ISO 28000; система управління охороною здоров'я і безпекою персоналу — OHSAS 18000; система управління соціальною відповідальністю — SA 8000 та інші. Усі вони однотипні в організаційно-інституційних аспектах, але мають відмінності щодо сутності та призначення.

Система якості ISO серій 9000. Для успішного керування організацією і забезпечення її функціонування, стійкого постійного дотримання прав та забезпечення задоволеності споживачів щодо отримання якісної продукції використовується система управління якістю, створена у відповідності до міжнародних стандартів ISO серії 9000. Стандарти цієї серії містять накопичений національний досвід різних країн щодо розроблення, впровадження та функціонування систем якості, це набір вимог щодо організації управління якістю та ефективності процесів, які відбуваються на підприємстві. Це дуже ефективний механізм управління, який сприяє успішному розвитку та функціонуванню в умовах жорсткої конкуренції.

Встановлено вісім принципів управління якістю, які керівництво може використовувати для поліпшення показників діяльності підприємства (табл. 1).

ISO 9000 — серія міжнародних стандартів, які прийняті у багатьох країнах світу як національні, їх можна застосовувати до будь-яких підприємств, незалежно від чисельності, обсягу випуску та сфери діяльності. В Україні ці стандарти цілком відповідають національним стандартам серії ДСТУ ISO 9000.

Система екологічного менеджменту на підприємстві — ISO 14000. Умови для послідовного та цілеспрямованого захисту довкілля від негативного впливу компанії створює система екологічного менеджменту у відповідності до стандартів ISO 14000.

У Великобританії у 1990 р. був прийнятий "Екологічний Акт", а у 1992 р. Британський Інститут Стандартизації розробив стандарт в області систем екологічного менеджменту BS 7750, який став моделлю для створення та впровадження Міжнародною організацією по стандартизації у 1996 р. серії стандартів в сфері екологічного менеджменту ISO 14000. Стандарти цієї серії встановлюють загальні критерії для оцінки відповідності систем управління впливу на навколишнє середовище. Основне завдання цього стандарту — регулювання рівня викидів підприємства та зменшення негативного впливу на екологію.

Впровадження екологічного менеджменту на основі ISO 14 000 дозволяє:

1)покращити:

— економічні показники за рахунок зменшення фінансових витрат на виплату штрафних санкцій;

— якість продукції у результаті змін у технологічному процесі;

— імідж компанії перед замовниками та споживачами щодо відповідальності в області виконання природоохоронних вимог та екологічного благополуччя;

— екологічну ефективність діяльності підприємства;

2) знизити:

— негативний вплив на навколишнє середовище;

— витрати на енергію, воду, ресурси;

— ризик екологічних катастроф.

Вимоги стандарту ISO 14000 повністю сумісні з вимогами стандартів ISO 9000 і OHSAS 18000.

Система менеджменту безпеки харчової продукції ISO 22000:2005 (HACCP). У 2005 р.

міжнародна організація по сертифікації ISO затвердила стандарт ISO 22000:2005 "Системи менеджменту безпеки харчової продукції. Вимоги до організації, яка бере участь в харчовому ланцюгу". Метою прийняття цієї серії міжнародних стандартів є гармонізація на глобальному та міжнародному рівні вимог до системи управління безпечністю харчових продуктів протягом всього харчового ланцюга. Принципи НАССР та їх застосування висвітлені в національному стандарті ДСТУ 4161 — 2003 "Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги" [5, с. 74].

Таблиця 2. Преваги SA 8000

№ п/п	Для працівників	Для керінвиків	Для споживачів і інвесторів
1.	Зменшення кількості нещасних випадків на виробництві	Надійний та ефективний спосіб проявити соціальну відповідальність	Чітка та надійна інформація для тих, хто при закупівлі керується етичними критеріями
2.	Збільшення можливостей організації профсоюзів та колективного ведення переговорів	Покращення репутації підприємтсва	Корисна інформація для соціально відповідальних інвесторів
3.	Можливість покращення умов праці	Додаткові можливості залучати та утримувати працівників	Підтвердження того, що продукти вироблені з дотриманням всіх гуманітарних норм
4.	Можливість спілкуватися безпосередньо з роботодавцями з питань трудових прав	Підвищення якості та продуктивності праці, економія від скорочення втрачених робочих днів та зниження страхових платежів	Ідентифікація підприємства, яке робить значні успіхи в справі дотримання всіх гуманітарних норм
5.	Докази того, що трудові права – це благо не тільки для суспільства, але і для бізнесу	Покращення ставлення працівників, профсоюзів, споживачів, недержавних організацій та державних органів влади	Розширення асортименту товарів та географія виробництва

Джерело: узагальнено автором.

Внутрішні вигоди впровадження НАССР полягають у: системному підході, який охоплює параметри безпеки харчових продуктів на всіх етапах життєвого циклу — від виробника сировини і до використання продукту кінцевим споживачем; використанні запобіжних заходів, а не запізнілих дій щодо виправлення браку та повернення продукції; наявності (підтвердження) задокументованих доказів дотримання вимог технічних регламентів, вимог законодавства та контролю всього циклу виробництва від сировини до кінцевого продукту; підвищенні ефективності управління за рахунок оцінки та аналізу діяльності підприємства в розрізі окремих процесів, прозорості і чіткості виконуваних функцій персоналом; зменшенні фінансових втрат від браку за рахунок комплексу заходів своєчасної ліквідації невідповідностей, коригуючих дій, запобіжних заходів його уникнення; безпомилковому виявленні критичних процесів і концентрації на їх основі ресурсів і зусиль підприємства; значній економії за рахунок зниження частки браку в загальному обсязі виробництва.

Зовнішні вигоди: підвищення довіри споживачів до виробленої продукції; зростання інвестиційної привабливості; створення репутації виробника якісних і безпечних продуктів харчування; додаткові переваги при участі у міжнародних тендерах.

Система управління безпекою в ланцюгу постачань — ISO 28000. Стандарт з безпеки транспорту ISO 28000 призначений як для малих, так і для великих підприємств транспортної сфери, а також для підприємств сервісу, галузі виробництва, складування та зберігання. Цей стандарт визначає вимоги щодо планування, систематичного та регулярного виробленя заходів з безпеки підприємств з акцентом як на технічних, так і на економічних аспектах. Даний стандарт знайшов відображення у ДСТУ ISO 28000:2008. "Технічні умови на системи управління".

Система управління охороною здоров'я і безпекою персоналу — OHSAS 18000. Для забезпечення надійних умов щодо захисту здоров'я власного персоналу використовується система менеджменту професійної безпеки у відповідності до міжнародних стандартів OHSAS (Occupational Health and Safety Assessment Series) 18000 [8]. Цей стандарт розроблений за участю національних органів по стандартизації ряду країн (Великобританія, Японія, ПАР, Ірландія), фірм і дослідних організацій.

Сертифікат OHSAS 18001 підтверджує, що підприємство веде належний контроль факторів виробничого та професійного ризиків, турбується про безпеку персоналу на робочих місцях. У рамках OHSAS 18000 основною цінісною одиницею є персонал. Вимоги стандарту покликані поліпшити умови праці та знизити можливі загрози для робітників. Ефективна система менеджменту безпеки та охорони

Таблиця 3. Переваги інтегрованої системи

Переваги	Сутність
Організаційні	Системний підхід до управління Взаємоузгодженість процесів та дій Мінімізація функціональної роз'єднаності Створення єдиної системи навчання та підвищення компетентності персоналу
Економічні	Раціональне та оптимальне використання ресурсів Зменшення обсягу документів на впровадження системи Зменшення витрат на розробку, функціонування та сертифікацію системи менеджменту
Репутаційні	Підвищення довіри до підприємства зі сторони споживачів, клієнтів, інвесторів, кредитних та страхових компаній Переваги при участі у міжнародних тендерах

праці сприяє більш високій продуктивності підприємства, нівелює фактори ризику та підвищує довіру клієнтів, підвищує рівень культури та мотивації персоналу вцілому.

Ця система сумісна з ISO 9000 і ISO 14000, її можна застосовувати для всіх галузей виробництва та сфери послуг.

Система управління соціальною відповідальністю — SA 8000 (табл. 2). Стандарт SA 8000 спрямований безпосередньо на сприяння етичному поводженню компаній; нормативні вимоги цього стандарту відображають конкретні положення Конвенції МОП щодо питань з примусової праці, свободи асоціацій тощо, а також Загальної декларації прав людини та Конвенції ООН з прав дитини. Дотримання згаданих стандартів суттєво знижує ризики компанії щодо порушення етичних норм.

Цей стандарт містить вимоги щодо управління правами людини на робочому місці, покращення умов праці та життєвого рівня працівника.

Впровадження систем менеджменту на основі міжнародних стандартів може здійснюватися наступними способами.

1. Створення паралельних систем менеджменту.

2. Послідовне та поетапне додавання до чинної системи управління якістю інших систем управління якістю.

3. Розроблення інтегрованої системи управління.

Ми вважаємо, що найбільш доцільним і ефективним способом управління аграрним підприємством в умовах зростаючої конкуренції є формування інтегрованої системи менеджменту (ІСМ).

Під інтегрованою системою розуміють багаторівневу ієрархічну систему, яка охоплює в межах єдиного цілого вирішення завдань управління якістю продукції на всьому технологічному циклі розробки, виготовлення та випробування виробів. Інтегрована система управління якістю має бути природною, органічною частиною системи управління вищого рівня, провідною її підсистемою, навколо якої будуються інші підсистеми, оскільки вимоги до якості є основними, найважливішими для успіху в бізнесі [4, с. 371].

Інтегрована система менеджменту — части-

Таблиця 4. Моніторинг сертифікатів на системи управління, виданих органами сертифікації Держспоживстандарту України вітчизняним підприємствам (станом на 31.12.2009 р.)

Галузі	Всього станом на звітну дату:							в т.ч. у поточному році						
	9001	14001	22000	HACCP	18001	27000	Інтегровані системи*	9001	14001	22000	HACCP	18001	27000	Інтегровані системи*
Сільське і лісове господарство, рибальство розведення риби	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
в т.ч. сільське господарство														
Харчова промисловість та виробництво табаку	302	8	44	98	2	0	49	72	2	30	40	2	0	22
в т.ч. харчова промисловість														
Інші галузі	1040	58	44	98	18	0	4	352	22	30	40	8	0	2
Всього	1344	66	44	98	20	0	53	425	24	30	40	10	0	24

* Інтегрована система включає ISO 9001, ISO 14000 .
Джерело: побудовано на основі [7].

на загальної системи менеджменту організації, найбільш ефективний спосіб управління організацією, який відповідає вимогам двох або більше міжнародних стандартів на системи менеджменту, вона буде функціонувати як єдине ціле, сприяючи виробництву якісної продукції.

Інтегрована система менеджменту має наступні переваги (табл. 3).

Рівень впровадження та сертифікації систем управління та інтегрованої системи на вітчизняних аграрних підприємствах є дуже низьким (табл. 4).

Основною причиною небажання впроваджувати системи управління якістю на аграрних підприємствах є те, що цей процес є складним та дороговартісним. Великі експортоорієнтовані підприємства, які беруть участь у міжнародних тендерах, поступово починають розуміти необхідність сертифікатів на системи управління якістю. Керівники малих та середніх агропідприємств поки що не відчувають гострої потреби в наявності таких сертифікатів. Однак загострення конкуренції на внутрішньому ринку змусить їх впроваджувати та сертифікувати системи управління якістю на основі міжнародних стандартів.

Ми пропонуємо здійснити розробку інтегрованої системи управління якістю на основі стандартів серій ISO 9000, ISO 14000, OHSAS 18000, ISO 22000:2005, ISO 28000, SA 8000. На наш погляд, саме такі складові дадуть можливість охопити всі сфери діяльності аграрного підприємства та сприятимуть виробництву якісної продукції. На органи державної влади покладається функція розробки спрощеного варіанта інтегрованої системи управління якістю, яка забезпечить єдину політику організації, оптимальне використання ресурсів, загальну систему підготовки та розвитку персоналу, підвищення ефективності загального менеджменту та покращення діяльності підприємства в цілому.

ВИСНОВОК

Вирішення питання, що стосується лише будь-якої однієї сторони діяльності організації, не може гарантувати успіху організації й тим більше її конкурентоспроможності на світовому ринку. Тому доцільно впроваджувати інтегровану систему менеджменту, яка поєднує в єдине ціле взаємопов'язані процеси, які направляють роботу на досягнення головної мети бізнесу — отримання прибутку шляхом задоволення вимог і очікувань споживачів. При функціонуванні інтегрованої системи менеджменту підвищується конкурентоспроможність продукції та підприємства, ефективність діяльності завдяки синергетичному ефекту.

Література:

1. ДСТУ 4161-2003 "Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги".

2. ДСТУ ISO 9000-2001 "Системи управління якістю. Основні положення та словник".

3. Мельник Ю.Ф. Основи управління безпечністю харчових продуктів: навчальний посібник / Ю.Ф.Мельник, В.М. Новиков, Л.С. Школьник. — К.: Вид-во Союзу споживачів України, 2007. — 287 с.

4. Разіна О.В. Сучасні напрямки розвитку систем управління якістю//Збірник наукових праць.-Камянець-Подільський. — 2007. — №15. — 528 с.

5. Система НАССР. Довідник. — Львів: НТЦ "Леонорм-Стандарт", 2009. — 218 с.

6. ISO 22000:2005 "Food safety management systems — Requirements for any organization in the food chain".

7. http://www.dssu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=107128

8. http://iso.staratel.com/OHSAS18001/Article/dn/ohsas_kurs.html

Стаття надійшла до редакції 08.10.2010 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"